

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/93>

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ ЧИ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

THE CONCEPT AND CONTENT OF A TACTICAL OPERATION IN THE INVESTIGATION OF THE ACCEPTANCE OF AN OFFER, PROMISE OR RECEIPT OF AN ILLEGAL BENEFIT BY AN OFFICIAL

Абакумов О.Ю., аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Полях А.М., к.ю.н., доцент, заслужений юрист України,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Сучасний стан досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень вимагає використання слідчих (розшукових) дій не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими процесуальними діями у вигляді найбільш оптимальних і доцільних їх комплексів в необхідній послідовності їхньої реалізації, з метою вирішення поставлених завдань, тобто шляхом реалізації тактичних операцій.

У статті розглянуто сучасні наукові підходи до визначення поняття тактичної операції, на основі їх аналізу запропоновано авторське визначення поняття тактичної операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Окреслені основні наукові концепції щодо виділення ознак, притаманних тактичним операціям та виділено ознаки тактичної операції під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення, до яких віднесено: погодженість, координованість та плановість слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також оперативно-розшукових заходів; нормативна врегульованість дій; об'єднаність їх спільною ціллю вирішення проміжних завдань розслідування; взаємодія спеціальних антикорупційних суб'єктів та органів досудового розслідування.

У статті автором наведений перелік завдань, на вирішення яких направлені тактичні операції під час розслідування досліджуваного корупційного кримінального правопорушення: встановлення свідків, які можуть надати інформацію про подію, встановлення осіб, які мають відношення до вчинення кримінального правопорушення, з'ясування взаємовідносин цих осіб та характеру їх участі у вчиненому діянні.

На вирішення окреслених завдань автором обґрунтовується необхідність та доцільність реалізації таких тактичних операцій як «розшук», «затримання», «співучасники», «встановлення свідків», «сукупність кримінальних правопорушень», «встановлення ознак організованості», «пошук документів», «вилучення документів», «огляд документів», «дослідження документів», «аналіз та використання інформації, отриманої з документів», «збереження документів».

Ключові слова: алгоритмізація, корупційні правопорушення, слідчі (розшукові) дії, ознаки тактичної операції, завдання розслідування.

The author states that the current state of pre-trial investigation of corruption criminal offenses requires the use of investigative (investigative) actions not in isolation, but in conjunction with other procedural actions in the form of the most optimal and expedient their complexes in the necessary sequence of their implementation, in order to solve certain problems, that is, by implementing tactical operations.

The article considers modern scientific approaches to the definition of the concept of tactical operation and, on the basis of their analysis, offers the author's definition of the concept of tactical operation during the investigation of acceptance of a proposal, promise or receipt of undue benefit by an official.

The main scientific concepts of distinguishing the signs inherent in tactical operations are outlined and the signs of a tactical operation during the investigation of the investigated criminal offense are allocated, which include: coordination, coordination and planning of investigators (search), secret investigators (search) and other procedural actions, as well as operational-search measures; normative regulation of actions; unification of their common goal of solving intermediate tasks of the investigation; interaction of special anti-corruption subjects and pre-trial investigation bodies.

The author provides a list of tasks for which tactical operations are aimed during the investigation of the investigated corruption criminal offense: identification of witnesses who can provide information about the incident, identification of persons related to the commission of a criminal offense, clarification of the relationship of these persons and the nature of their participation in the committed act.

The author substantiates the necessity and expediency of such tactical operations as "search," "detention," "accomplices," "identification of witnesses," "set of crimes," "establishment of signs of organization," "search for documents," "seizure of documents," "review of documents," "study of documents," "analysis and use of information obtained from documents," "preservation of documents."

Key words: algorithmization, corruption offenses, investigative (search) actions, signs of tactical operation, tasks of investigation.

Вступ. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою є одним із різновидів корупційних кримінальних правопорушень, проблематика розслідування яких, зокрема, пов'язана з неврахуванням результатів наукових досліджень з питань запобігання та протидії корупції в частині розроблених окремих методик розслідування.

Структура існуючих окремих методик розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі і розслідування прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою, традиційно складається з двох основних частин, в яких відображаються інформаційні та методичні засади процесу розслідування.

дування кримінальних правопорушень. Останні знаходять свій прояв у системі рекомендацій, що оптимізують діяльність слідчого, іншого уповноваженого суб'єкта, зокрема, щодо порядку організації та тактики слідчих (розшукових) дій у типових ситуаціях, так само і їх поєднання у вигляді тактичних операцій.

Загальні положення тактичних операцій, при розслідуванні окремих кримінальних правопорушень, які входять до групи службових, були предметом наукового дослідження у працях останніх років таких як: О. В. Приходька [1, с. 188–192], Р. Л. Степанюка [2, с. 198–204], В. В. Кікічука [3, с. 118–125], О. І. Ромців [4, с. 151–153].

В той же час, разом із наявними напрацюваннями з питань тактичних операцій під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, питання про поняття та зміст типових тактичних операцій під час розслідування вказаного кримінального правопорушення висвітлені недостатньо.

Постановка завдання. З урахуванням викладеного, метою статті є визначення поняття та змісту тактичних операцій при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Результати дослідження. Сучасний стан досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень вимагає використання слідчих (розшукових) дій не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими процесуальними діями у вигляді найбільш оптимальних і доцільних їх комплексів в необхідній послідовності їхньої реалізації, з метою вирішення певних завдань.

Удосконалення процесу розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою залежить від комплексності тактичних прийомів та слідчих (розшукових) дій, яка спрямована на оптимізацію вирішення в ході розслідування тактичних завдань за допомогою концепції тактичних операцій.

Концепція тактичних операцій досліджувалась у наукових працях вчених-криміналістів. Так, як справедливо зазначає В. О. Коновалова, концепція тактичних операцій є своєрідною формою розслідування, яка об'єднує організаційні, слідчі та оперативно-розшукові дії з метою швидкого й ефективного виконання слідчих завдань [5, с. 172]. В. А. Журавель вважає, що розроблення концепції тактичних операцій як важливого елемента в системі організаційно-тактичних засобів слідчого знаходиться на новому етапі свого розвитку і безперечно потребує проведення подальших досліджень [6, с. 36]. За цими двома підходами у наукових працях наводяться визначення поняття тактичної операції: як сукупності слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та як елемента організаційно-тактичних засобів слідчого.

Під тактичною операцією, в найбільш простому вигляді, можливо розуміти комплекс обумовлених слідчою ситуацією взаємозалежних, скоординованих між собою тактичних прийомів, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та заходів, проведених в певній послідовності особами, які розслідують кримінальне правопорушення із залученням за необхідності інших осіб з метою вирішення певного тактичного завдання [7, с. 134].

С. Ф. Здоровко визначає тактичну операцію як систему однойменних або різнойменних процесуальних або непроцесуальних дій і заходів (слідчих, оперативно-розшукових, організаційних), які спрямовані на вирішення проміжного завдання розслідування, об'єднані єдиним планом і єдиним задумом, характеризуються вибірковістю і ситуаційною обумовленістю та виконуються правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого [8, с. 115–116]. В. С. Богачук тактичну операцію визначає як систему погоджених і взаємозалежних за цільовим призначенням слідчих, оперативно-розшукових і інших дій,

розроблених з урахуванням сформованої слідчої ситуації, які проводяться за планом і під керівництвом слідчого, з метою виконання певних тактичних завдань виявлення, розкриття та розслідування злочинів [9, с. 9].

Дещо іншим є визначення тактичних операцій, запропоноване В. Ю. Шепітьком та В. А. Журавлем, які пропонують розглядати тактичні операції як організаційно-тактичні засоби здійснення досудового розслідування. Це поняття поєднує як організаційні, так і тактичні засади. Під організаційними засадами слід розуміти оптимальне взаєморозташування і взаємозв'язок елементів певного комплексу (комбінацій, операцій), провадження яких обумовлене єдиною метою і здійснюється в певних умовах місця й часу. Тактичні засади передбачають вибірковість, варіантність, ситуаційну залежність, доцільність у застосуванні певних засобів і їх спрямованість на вирішення локальних завдань розслідування. Виходячи з цього організаційно-тактичні засоби здійснення досудового розслідування – це оптимальна сукупність взаємопов'язаних єдиною метою дій (слідчих, оперативно-розшукових, організаційних) і тактичних прийомів, які при комплексному їх застосуванні спрямовані на забезпечення найбільш ефективного вирішення тактичних завдань у певних слідчих ситуаціях. Такі наукові підходи вкотре підтверджують те, що тактичні операції під час розслідування злочинів виконують організаційну функцію [10, с. 187]. Як засіб діяльності слідчого, що використовується для вирішення тактичних завдань, які виникають при розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів, тактичну операцію розглядає М. В. Салтєвський [11, с. 79]. Поряд з наведеним визначенням, С. В. Олійник також визначає тактичну операцію як засіб вирішення тактичних завдань. У свою чергу вирішення тактичних завдань здійснюється шляхом проведення декількох дій, ефективність здійснення яких обов'язково залежить від організації такої діяльності [12, с. 78].

Погоджуємося з думкою В. О. Коновалової про те, що тактичні операції є своєрідною формою розслідування, яке об'єднує організаційні, слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи для швидкого та ефективного вирішення слідчих завдань [5, с. 68].

Як справедливо стверджує В. М. Шевчук, тактичні операції за напрямками тактичного впливу та діапазоном застосування в процесі розслідування злочинів є багатофункціональними організаційно-тактичними засобами здійснення досудового розслідування, які ефективно використовуються для вирішення окремих тактичних завдань і мають багатофункціональне призначення, обумовлене слідчою ситуацією й функціональною спрямованістю системи слідчих, ОРД, організаційних, профілактичних та інших дій [13].

Отже, підсумовуючи, вважаємо за можливе надати визначення поняття тактичної операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою як систему тактичних засобів реалізації методів досудового розслідування та взаємодії слідчого, детектива з працівниками інших підрозділів та уповноважених органів, яке полягає у реалізації слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, об'єднаних єдиною метою та здійснюваних в межах єдиного плану, спрямованих на вирішення проміжних завдань розслідування, що виступає засобом алгоритмізації процесу розслідування досліджуваного корупційного кримінального правопорушення.

На підставі наведених понять слід виділити ознаки, притаманні тактичній операції. Аналізуючи наявні наукові підходи до виділення ознак, притаманних тактичній операції, слід констатувати, що у більшості випадків вчені є одностайні у їх переліку.

Так С. Ф. Здоровко, суттєвими ознаками тактичної операції називає: 1) сполучення (комплекс, система) однойменних або різнойменних слідчих дій, а також (або) оперативно-розшукових заходів, а інколи й організаційно-технічних заходів.

Тактична операція може являти собою комплекс різноманітних за своєю природою дій (процесуальних і непроцесуальних), а може об'єднувати однотипні дії (наприклад, декілька обшуків – тактична операція «груповий обшук», декілька допитів – оперативно-тактична операція «виявлення неправдивих свідчень»); 2) у кількісному відношенні це завжди дві та більше дій, або два чи більше заходів; 3) дії, які входять в тактичну операцію, повинні бути взаємопов'язаними, взаємообумовленими і взаємозалежними; 4) виконання дій припускає їх певну черговість (послідовність), або одночасність; 5) операція відрізняється вибірковістю і спрямованістю на вирішення проміжного завдання розслідування. В цьому плані важливе значення має вичленовування, типізація таких задач; 6) операція має рольову функцію щодо виду злочину; 7) система дій тактичної операції ситуаційно обумовлена, ефективність їх можлива лише в точно визначених слідчих ситуаціях; 8) елементи тактичної операції об'єднані єдиним задумом, мають єдину цільову спрямованість; 9) операція припускає єдине керівництво з боку слідчого незалежно від сутності дій, що до неї входять; 10) дії проводяться за єдиним планом [10, с. 150].

Аналогічні, але дещо звужений підхід до виділення ознак, притаманних тактичній операції, виділяє В. М. Шевчук, а саме: а) системність взаємозалежних і взаємоузгоджених слідчих, оперативно-розшукових та інших дій; б) обумовленість цієї системи дій слідчою, а іноді й вихідною ситуацією; в) плановірність їх проведення і реалізації; г) керівна роль слідчого (за винятком оперативно-тактичних операцій, де керівником може бути й посадова особа оперативних підрозділів територіальних органів); д) цілеспрямованість дій на вирішення окремих проміжних тактичних завдань [14, с. 85].

Д. О. Карабанов наведений вище перелік ознак тактичних операцій доповнює тим, що кожна тактична операція припускає певну сукупність дій програмно-алгоритмічного характеру, тому є типовою. Це пов'язано з давно поміченою повторюваністю більшості слідчих ситуацій, що дає можливість їх класифікувати й, відповідно, розробити систему найбільш доцільних дій для кожної з них [15, с. 56]. З. Р. Сулейманова додатково виділяє ознаку, яка полягає у тому, що зміст таких тактичних завдань становлять питання, які входять до предмету доказування по розслідуваній справі. Відповідно тактичні операції проводяться в певний часовий інтервал у межах передбачених законом строків розслідування кримінальної справи [16, с. 67–69].

В цілому погоджуючись з наведеними ознаками тактичної операції, вважаємо за необхідне виділити ознаки тактичної операції під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, до яких відносяться: погодженість, координованість та плановість слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також оперативно-розшукових заходів; зазначені дії передбачені кримінально-процесуальним законодавством та спеціальним законодавчими актами, спрямованими на протидію корупції, або регламентуються підзаконними нормативними актами, чи відповідають їм; об'єднаність їх спільною ціллю вирішення проміжних завдань розслідування; проводиться у взаємодії спеціальних суб'єктів досудового розслідування, діяльність яких пов'язана з розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень (НАБУ, САП, АРМА) та органів досудового розслідування.

Одним із елементів концепції тактичних операцій виступає також виділення завдань, на вирішення яких спрямовані тактичні операції і, які інакше вирішити важко або взагалі неможливо.

Існує зв'язок між проміжним завданням розслідування і тактичною операцією. Такий зв'язок простежується у тому, що: 1) тактична операція розробляється стосовно до проміжного завдання розслідування; 2) реалізація тактичної операції здійснюється для вирішення проміжного

завдання; 3) тактична операція буде ефективною тільки при наявності інформаційних даних, у відповідній слідчій ситуації [17, с. 184–186].

Слушною є думка Р.Л. Степанюка, який вважає, що деякі проміжні завдання є настільки складними і специфічними, що вимагають організації цілого комплексу дій, тобто тактичної операції. Завданням дослідника при побудові окремої методики розслідування є визначення типового кола таких проміжних завдань і розроблення відповідних рекомендацій щодо організації і проведення типових тактичних операцій [2, с. 204].

Тактичні аспекти діяльності слідчого характеризують загальні підходи до вирішення завдань розслідування, прийняття тактичних рішень: визначення своєчасності проведення слідчих дій з позиції забезпечення найбільшої результативності; оцінку необхідності здійснення відповідних заходів з урахуванням пов'язаного з цим тактичного ризику; рішення про пред'явлення доказів (з наступною деталізацією прийомів безпосереднього пред'явлення); визначення обсягу і характеру інформації при зверненні за допомогою до громадян; встановлення мети і набору дій при плануванні та здійсненні тактичних операцій [18, с. 170].

Досліджуючи питання тактичних завдань під час розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, Я. В. Мишков виділяє наступні тактичні завдання стосовно розслідуванню розглядуваної категорії кримінальних правопорушень, спрямованих на: 1) на затримання на гарячому; 2) встановлення місця знаходження предмета неправомірної вигоди; 3) встановлення місця перебування й затримання співучасників злочину; 4) виявлення й тимчасове вилучення документів, що свідчать про незаконні розпорядження; 5) виявлення документів, що свідчать про законні дії службової особи, вчинені внаслідок досягнутих домовленостей; 6) виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину [19, с. 93].

С. В. Олійник вважає, що встановлення особи правопорушника потребує вирішення тактичних завдань, які витікають із слідчої ситуації конкретного етапу розслідування. Якщо, скажімо, виникає необхідність встановити стосунки, які склалися в суб'єктів розглядуваного злочину, то з цією метою мають бути організовані відповідні тактичні операції: наприклад, «Викриття неправди в показаннях підозрюваного під час допиту», «Перевірка алібі» або ін. Звідси випливає, що під час розслідування злочинів на кожному його етапі організовуються тактичні операції, які є засобом вирішення тактичних завдань [14, с. 167].

В цілому погоджуючись з наведеним переліком завдань, вважаємо, що тактичним завданням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою слід виділяти саме виявлення всіх фактів (епізодів) вчинення цього кримінального правопорушення. Зокрема, при розслідуванні досліджуваного кримінального правопорушення, основними тактичними завданнями є також комплекс дій, спрямований на: встановлення свідків, які можуть надати інформацію про подію, встановлення осіб, які мають відношення до вчинення кримінального правопорушення, з'ясування взаємодій цих осіб та характеру їх участі у вчиненому діянні. У зв'язку із цим, виникає необхідність проводити такі тактичні операції, як: «розшук», «затримання», «співучасники», «встановлення свідків», «сукупність кримінальних правопорушень», «встановлення ознак організованості». Крім того, досить часто вчинення корупційного кримінального правопорушення пов'язане із необхідністю виявлення та дослідження низки документів, які можна провести в рамках тактичних операцій, пов'язаних із роботою з документами, зокрема: «пошук документів», «вилучення документів», «огляд документів», «дослідження документів», «аналіз та використання інформації, отриманої з документів», «збереження документів» тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько О. В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 188–192.
2. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 491 с.
3. Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2014. 252 с.
4. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с.
5. Коновалова В. О. Ефективність реалізації алгоритмів у методиці розслідування злочинів. *Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні*: матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. Харків, 2008. С. 170–172.
6. Журавель В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2006. Вип. 6. С. 30–36.
7. Гавріляк О. Ю. Тактичні операції при розслідуванні вимог : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 19 с.
8. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 210 с.
9. Богачук В. С. Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.
10. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Організаційно-тактичні засоби: поняття та значення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 18. С. 185–192.
11. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
12. Олійник С. В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 220 с.
13. Шевчук В. М. Організаційна функція тактичних операцій. *Правознавець*. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/8874/%C2#chapter>
14. Шевчук В. М. Формування тактичних операцій у криміналістиці: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 70. С. 83–89.
15. Карабанов Д. О. Тактичні операції при розслідуванні незаконного заволодіння транспортними засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2012. 211 с.
16. Сулейманова З. Р. Тактичні операції при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2012. 210 с.
17. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юрид., 2007. 432 с.
18. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика : курс лекцій : у 2 ч. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. Ч. 1. 356 с.
19. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 179 с.